

MARIA LESZ-DUK

**ZMIANY FUNKCJI SKŁADNIOWYCH FORM PRZYPADKOWYCH
W HISTORII JĘZYKA POLSKIEGO**

Zadaniem tego artykułu jest opis rozwoju funkcji składniowych form przypadkowych w języku polskim. Rozwój ten będzie rozpatrywany pod kątem zmian, jakim ulegają formy przypadkowe, a więc pod kątem wypierania ich przez wyrażenia przyimkowe bądź przez inne formy przypadkowe¹.

Na zagadnienie zmian w systemie przypadkowym zwracano już uwagę kilkakrotnie. Najcenniejszymi publikacjami dotyczącymi interesującego nas problemu są książki: D. Buttler *Innowacje składniowe współczesnej polszczyzny*² i Z. Kempfa *Próba teorii przypadków*³ oraz praca M. Brodowskiej-Honowskiej *Historyczne procesy przekształceń polskiego celownika w formy przyimkowe*⁴. W pierwszej z wymienionych publikacji D. Buttler zajmuje się między innymi ekspansją wyrażen przyimkowych w najnowszej polszczyźnie. Autorka rozpatruje charakter i przyczyny tych zastępstw oraz podkreśla ich wagę w rozwoju składni polskiej. W drugiej z tych publikacji Z. Kempf analizuje archaiczne resztki konstrukcji przypadkowych polszczyzny do XVII wieku włącznie. Książka ta ma charakter przede wszystkim teoretyczny i ogólnojęzykoznawczy, toteż materiał językowy polski w niej wykorzystany jest niepełny. W trzeciej z wymienionych prac M. Brodowska-Honowska omawia szczegółowo proces wypierania dativu przez wyrażenia przyimkowe. Najważniejszą rolę w wypieraniu celownika odegrał przyimek *dla* z dopełniaczem, który był bardzo ekspansywny w XVII i XVIII wieku i nawet groził zanikowi przypadku. W XVIII wieku kształtował się stan współczesny: celownik

¹ Artykuł ten zawiera wnioski z mojej rozprawy doktorskiej pt. *Przejście konstrukcji syntetycznych w analityczne w polszczyźnie*, Łódź 1979 i może służyć studentom jako lektura uzupełniająca w nauce gramatyki historycznej.

² D. Buttler, *Innowacje składniowe współczesnej polszczyzny (Walencja wyrazów)*, Warszawa 1976.

³ Z. Kempf, *Próba teorii przypadków*, Opole 1978.

⁴ M. Brodowska-Honowska, *Historyczne procesy przekształceń polskiego celownika w formy przyimkowe*, (w): *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, t. I, 1955.

stał się formą dopełnienia dalszego i zatracił niemal całkowicie funkcje okolicznikowe.

Rozpatrywane w niniejszym artykule procesy zachodzące w ramach systemu przypadkowego należą do istotnych problemów składni polskiej. Na szczególną uwagę zasługuje proces przekształcania się konstrukcji bezprzyimkowych w przyimkowe. Jest on jednym z najważniejszych ogniw ogólnej tendencji zdążania języków europejskich do analityzmu, przejawiającej się w redukcji końcówek fleksyjnych zastępowanych u rzeczowników przez przyimki a u czasowników przez zaimki osobowe, a także w stosowaniu struktur opisowych, jak na przykład opisowego stopniowania przymiotników i przysłówków typu *bardziej swobodny*, *najbardziej fijołkowo*, czy konstrukcji odwyrażeniowych typu *praca na rzecz miasta*. Mniej rozległym zjawiskiem jest proces zastępstwa jednych form przypadkowych przez inne formy przypadkowe, jednak dość istotnym dla rozwoju polszczyzny, gdyż prowadzi on do specjalizacji funkcji składniowych poszczególnych form przypadkowych. Dla przykładu wymieńmy, że ugruntowanie się biernika w funkcji dopełnienia bliższego spowodowane jest wypieraniem dopełniacza przez accusativus, np.: *czerpać wody* → *czerpać wodę*.

Omawiane tutaj procesy zachodzące w polszczyźnie wiążą się ze zmianami językowymi, dzięki którym elementy systemu stają się bardziej wyraziste. Takie zmiany językowe nazywa I. Bajerowa⁵ semantyzacją. Semantyzacja polega tutaj na tym, że zostają uściślone w toku rozwoju polszczyzny zakresy znaczeniowe konstrukcji z przypadkami syntetycznymi — mniej wyraziste struktury przypadkowe są wypierane bądź przez wyrażenia przyimkowe o treści bardziej jednoznacznej i sprecyzowanej, bądź przez inne formy przypadkowe, lepiej wyspecjalizowane na danym etapie rozwoju języka do pełnienia określonej funkcji składniowo-semantycznej.

Mianownik

Mianownik jest przypadkiem gramatycznym bez funkcji semantycznej, Jego prymarną i zakresowo najszerszą funkcją jest występowanie w roli podmiotu. W tej roli używany jest mianownik od czasów najdawniejszych do współczesności, np.: *Jaccuss ranczil zaklad XX grziwen RotKraak 189*, *Ojciec wyjechał na wieś BrObyw 283*.

Sekundarnie występuje nominativus w funkcji orzecznika rzeczownego. W najdawniejszym okresie, do XV wieku włącznie, jak to wynika z badań Z. Klemensiewicza, mianownik występuje w tej funkcji w szerokim zakresie. np.: *Tobiasz jest ociec tego młodzieńca*, *pokoj jest pa-*

⁵ I. Bajerowa, *Kształtowanie się systemu polskiego języka literackiego w XVIII wieku*, Wrocław 1964, s. 17.

now⁶. Od XVI—XVIII wieku narzędnik wykazuje dużą ekspansywność w wypieraniu mianownika w funkcji orzecznika rzeczownego, a w XIX i XX wieku obserwuje się prawie wyłącznie użycie narzędnika, np.: Marta była dobrą *matką* Orzesz 126, Ojciec jego był *inżynierem* PutPół I 167. Współcześnie nominativus w roli orzecznika rzeczownego używany jest szczerkowo w mowie potocznej, np.: on jest *tchórz*, ty jesteś *łgarz*.

Sekundarnie występuje nominativus także w roli przydawki rzeczownej (tzw. apozycji), pozostającej w związku zgody z wyrazem określającym, typu *kobieta matka*, *brat lekarz*. W tej funkcji mianownik używany jest od czasów najdawniejszych do chwili obecnej, np.: Bogu rodzicza *dzewicza bogem* sławena Bogur 96, Oto *towarzysz* *Kuźnar*, *dyrektor* naszego zakładu BrObyw 289.

Mianownik występuje również w funkcji dopełnienia orzekającego w konstrukcjach typu *nazywam się Kowalska*. Jest to zresztą jedyny wypadek zastosowania tego przypadka w roli dopełnienia.

Wreszcie nominativus pojawia się w roli wołacza, a więc przypadku z funkcją ekspresywną, np.: *Hanka?* Jesteś sama? Zap 120, *Janek*, chodź tutaj (z mowy potocznej).

Mianownik, podobnie jak wołacz, nie ulega wypieraniu przez formy przyimkowe, ani nie wchodzi w związki składniowe z przyimkiem. Występuje jednak jako człon wyrażen porównawczych typu *niż + M*, *jak(o) + M*, np.: jesteś lepszy *niż ojciec*, dziewczyna *jak malina*.

Dopełniacz

Dopełniacz jest przypadkiem najbardziej wielofunkcyjnym w systemie języka. Pod względem syntaktycznym pełni on funkcje określników: adnominalnego (*brzeg morza*) i adwerbalnego (*szukać ciszy*) oraz atrybutywnego (*dom ojca*) i predykatywnego (*dom jest ojca*)⁷. W polszczyźnie użycie dopełniacza uległo dużym zmianom. Genetivus jest w szerokim zakresie wypierany przez wyrażenia przyimkowe, a także przez biernik.

1. Dopełniacz w funkcji podmiotu

Dopełniacz w funkcji podmiotu występuje w polszczyźnie w związkach typu *przybywa dnia*, *używa gości*, *braknie czasu*, *nie ma brata*, *sił nie starczy*, wchodząc w konkurencję z nominativem. Oto przykłady: *gdisczy dna przibiuu anoczy vbiua* Kgn 2, Raki najlepsze bywają zwłaszcza

⁶ Z. Klemensiewicz, *Orzecznik przy formie osobowej słowa być*, PF t. XI, 1927, s. 123—181.

⁷ Wszystkich pojęć zawartych w tym artykule używam zgodnie z ich zastosowaniem w pracy A. Heinza, *System przypadkowy języka polskiego*, Kraków 1965.

cza gdy *miesiąca* przybywa ZawMem 32, *Sił* mu nie starczy w przyszłości. BrObyw 122. Dopełniacz w funkcji podmiotu używany jest od czasów najdawniejszych do dziś i nie jest wypierany przez formy przyimkowe. Może być jedynie zamieniony na mianownik (*ubywa dnia* → *ubył dzień*), z tym, że wówczas cała konstrukcja zmienia znaczenie.

2. Dopełniacz w funkcji dopełnienia

a) Dopełniacz w funkcji dopełnienia przedmiotowego

Dopełniacz w funkcji dopełnienia przedmiotowego uległ znacznemu ograniczeniu wskutek szerzenia się form przyimkowych i ekspansji biernika.

W dużym zakresie naporowi wyrażen przyimkowych *od+D*, *przed+* *+N*, ulega dopełniacz po czasownikach oznaczających unikanie, oddalanie, rozłączanie (tzw. *verba separationis*) typu *odejść matki*, *chronić się śmierci*, np.: *iaco maczey otbegl statca* WielkRot I 207 (dziś: *odbiegł od stadka*), *Żon ze wszytką robotą doma odjeżdżają*, BielSat 62 (dziś: *odjeżdżają od żon*), *aby syą kaszdy dobry zlego chronyl*. KodDział 200 (dziś: *chronił się przed złym*), *człowiek zniewieściaty [...] placu odbiegnie*, WęgOrg 20 (dziś: *odbiegnie od placu*), *tego się wzdryga, że poddanego żadnego nie masz* ZałKor 94 (dziś: *wzdrygać się przed tym*), *Uszedłś marnotrawców, wpadniesz w otchłań nową* KrasSat 51 (dziś: *uszedłś od marnotrawców*). Współcześnie tylko nieliczne *verba separationis* mają wyłącznie rząd dopełniaczowy, np.: *bać się*, *lękać się*, *pozbyć się*, *wyrzec się*, *wyprzeć się*, *wstydzić się* (czego), a czasowniki z przedrostkiem odłączają się zawsze z przyimkiem, np.: *odsądzić od czci*, *odbiec od matki*.

W dużym zakresie uległ ograniczeniu na rzecz formy *do+D* dopełniacz po czasownikach z przedrostkiem *do-* oznaczających osiągnięcie celu, np.: *raczył nasz domyesczicz chwały szwoyey* ModWac 68 (dziś: *domieścić do chwały*), *Chcemyli brzegu dopłynąć* RejZwier I 4 (dziś: *dopłynąć do brzegu*), *będiesz żałował, żeś [...] takiej niezgody dopuścił*. BroszPol 68 (dziś: *dopuścił do niezgody*), *Gdy lat męża godnych dorosła*: SkarŻyw 245 (dziś: *dorosła do lat*), *list nie doszedł był rąk moich* ZałKor 94 (dziś: *doszedł do rąk*). Współcześnie dopełniacz utrzymuje się jedynie w utartych zwrotach, zwykle w znaczeniach przenośnych: *dojść celu*, *doczekać końca*, *dolecieć uszu*, itp.

W dużym stopniu ograniczeniu uległ również dopełniacz po czasownikach oznaczających prośbę, troskę wskutek ekspansji wyrażenia przyimkowego *o+B*, np.: *Sziwota prosil iest od czebe* Pfl 20, 4 (dziś: *prosił o żywot*), *Przecz pitasz mego gymyeny*. BZ 20 b.w. 12 (dziś: *pytasz o imię*), *chleba będzie zebrał* BielSat 24 (dziś: *zebrał o chleb*), *zwycięstwa wpyciu niedba* NamRoz 436 (dziś: *nie dba o zwycięstwo*), *Krol naprawił*

synowce onego zmarłego [...] aby się *wsi* upominali. SkarŻyw 393 (dziś: upominali się *o wieś*).

Ekspansji struktur przyimkowych *od+D*, *za+B*, *do+D* uległ dopełniacz po kilku przymiotnikach typu *wolny czego*, *bezpieczny czego*, *wdzięczny czego*, *pilny czego*, np.: ten zawżdy bezpieczen *upadku* każdego, RejWiz 53 (dziś: bezpieczny *od upadku*), Mogą być *tego* wolni, którzy tu odnieśli KochPOrl I 161 (dziś: wolni *od tego*), Goście *tego* wdzięczni byli, BierEzop 40 (dziś: wdzięczni *za to*), którzy są pilni *modlitw* SkarŻyw 54 (dziś: pilni *do modlitw*).

Oprócz procesu ograniczania użyć dopełniacza na rzecz struktur przyimkowych, obserwuje się w szerokim zakresie tendencję do zastępowania genetywu w funkcji dopełnienia bliższego przez accusativus. W dużym stopniu na rzecz biernika ustąpił dopełniacz partytywny. Oto przykłady: Będziecze czyrpacz *wody* wwezeli. Pfl 31, 6 (dziś: czerpać *wodę*), Począł czapki potrzasać, *sukniej* poprawować. RejWiz 629 (dziś: czapkę potrzasać, *suknię* poprawiać), Siedzę, zwieszzonej *głowy* podpierając AnErot 14 (dziś: *głowę* podpierając), Ruszysz li *skarbu* królewskiego OrzechDial 96 (dziś: ruszysz *skarb*), ten na chwilę *oczu* mi zasłoni i makiem słodkim ciężkich *natrze skroni*. TwarDaf 60 (dziś: zasłoni *oczy*, *natrze skroń*), Przyjdzie cyrulik, *pomaca pulsów* PasPam 378 (dziś: *pomaca pulsy*). Współcześnie dopełniacz partytywny zachowuje się trwale jedynie w związkach z czasownikami o przedrostkach *do-*, *na-*, *przy-*, *u-*, typu *dolać wody*, *nalać herbaty*, *przylać mleka*, *ulać śmietany*.

W przeciwieństwie do dopełniacza partytywnego dobrze zachowuje się genetyvus po czasownikach zaprzeczonych w funkcji przypadku negacji typu: nie czytam *książki*, nie jadam *obiadu*, nie rwę *kwiatów*.

Zastępstwo dopełniacza w funkcji dopełnienia przez accusativus jest zjawiskiem bardzo częstym w języku polskim. Znacznie rzadziej obserwuje się tendencję do wypierania tego przypadku przez celownik i narzędnik. Oto przykłady: stal na sdanem *myesczu* przigładayacz *swyatkow*, RotWarec 49 (dziś: przigładając się *świadkom*), Pan przebaczy *Upadłego człowieka* KochDz I 333 (dziś: przebaczy *człowiekowi*), *anapelnyl go ducha* boszego *mądroszczy* BZ 42b w. 4—5 (dziś: *napelnił mądrością*), *strachu* nakarmi chłopka ubogiego FraszMiesz 26 (dziś: *nakarmi strachem*), *Nikogo* nie wzgardzaj. BierEzop 102 (dziś: *nikim* nie wzgardzaj).

b) Dopełniacz w funkcji dopełnienia porównawczego

Dopełniacz w funkcji dopełnienia porównawczego był używany w języku polskim do połowy XIX wieku. Do XVII wieku włącznie funkcjonuje szereg konstrukcji z dopełniaczem po przymiotniku w stopniu wyższym, a do połowy XIX wieku występują związki genetywu z przysłów-

kami w comparativie⁸, np.: *thén byl oczcza barszo lepszy* LegŚred 118 (dziś: lepszy od ojca), *azębi gego byelsze mleka* BZ 23c w. 9 (dziś: bielsze od mleka), *klyątwy daley roku czyerpyely*, KodDzik 105 (dziś: dalej niż rok), [Plejad] *nie masz więcej sześci*. KochDz II 15 (dziś: więcej niż sześć), *Słucze go serce, bo twardsze żelaza*. Morszt 135 (dziś: twardsze niż żelazo), *Ciemniejszaś ty księżyca*, SzymSiel 24 (dziś: ciemniejszaś od księżyca). Współcześnie dopełniacz w funkcji dopełnienia porównawczego już nie występuje. Został wyparty przez wyrażenie przyimkowe *od+D* i wyrażenie porównawcze *niż+M*, np.: *większy od ojca, mniejszy niż ty*.

3. Dopełniacz w funkcji okolicznika

Dopełniacz w funkcji okolicznika uległ znacznemu ograniczeniu wskutek ekspansji form przyimkowych. Po XVII wieku zanikł dopełniaczowy okolicznik przyczyny, np.: *przeto też nierady mrą głodu*. KlonWor 202 (dziś: mrą z głodu), *Choć sam głodu przymiera*. FraszMiesz 173 (dziś: przymiera z głodu).

W dużym stopniu ograniczeniu uległ dopełniaczowy okolicznik czasu używany w szerokim zakresie do XVIII wieku włącznie. Przykłady: *A umarl iest święty Alexi Lata narodzenia bożego* 328. ŻywAlex 451 (dziś: umarł w roku 328), *teyże godziny szli zasię do Jeruzalem* RejPost 111 v. (dziś: szli o tej godzinie), *Maja był w ogrodzie*: BielSat 57 (dziś: w maju był w ogrodzie), *A tho wszystko czassu pokoya a sgodi myesczye ma thylko*, KodŚwięt 239 (dziś: w czasie pokoju i zgody ma miejsce), *I stalo się yest dwnyow onych wyszlo przykazanye*, ZesZam 291 (dziś: w dni one wyszło). Współcześnie zachowały się tylko konstrukcje temporalne w formie dopełniacza liczby pojedynczej z obliwatoryjną przydawką przymiotną typu: *pewnego popołudnia wyjechał, padało tamtego ranka, przyszedł tej niedzieli, przyjechał drugiego dnia*.

4. Dopełniacz w funkcji przydawki

Wyparciu przez formy przyimkowe uległa również przydawka dopełniaczowa.

Całkowicie wyszła z użycia po XVIII wieku przydawka materii typu *kamień krajowego marmuru*, zastąpiona przez wyrażenie przyimkowe *z+D*, np.: *Szata Altambasu złotogłowu z czerwonym axamitem* WyprKr 59 v (dziś: szata z altambasu), *Hazuka Altambasu złotogłowu szarnem Axamitem* WyprKr 83, SPXVI w. s.v. *altambas* (dziś: hazuka z altambasu), *Na pośrodku wznosi się potężny kamień krajowego marmoru* Stasz-Dzien 323 (dziś: kamień z krajowego marmuru).

⁸ Por. E. Ostrowska, *Historyczna składnia komparatywu względnego w języku polskim*, Sprawozdania PAU XLVI 1945.

Wyszła z użycia po XVI wieku również przydawka ilościowa typu *jeden was*, wyparta przez wyrażenie przyimkowe $z+D$, np.: *Gospodarze przecz są se rozplodzili isto me męczą wele gich wstaie przeciwko mne*. Pfl 3, 1 (dziś: wiele z *nich*), *nam są przigodzi nyekthorą tychtho zeem nawyedycz, KodŚwięt 252* (dziś: niektórą z *ziem*), *Ustawyamy, ysz gdi ktori naszych slachcziczow dzewką swoyą zamasz da KodŚwięt 283* (dziś: który z *szlachciców*).

Zanikowi uległa również w połowie XIX wieku przydawka pochodzenia typu *człowiek domu dobrego*, zastąpiona przez wyrażenie przyimkowe $z+D$, np.: *chcę cie czcić [...]* Jako to człowieka *stadła wysokiego* SądPar 488 (dziś: człowieka z *wysokiego stadła*), *gdisz ginego pokolenya ludze poymuyą sobye zazony BZ 74a w. 2* (dziś: ludzie z *innego pokolenia*), *aby podłego stanu ludzie od krzywd [...]* byli bezpieczni BazO pop 77 r. (dziś: ludzie z *podłego stanu*), *miała [...]* panien kilkanaście frący-mernych, *domow zasnych, PasPam 101* (dziś: kilkanaście panien z *zacznych domów*).

W dużym stopniu zastąpieniu przez struktury przyimkowe $o+Msc$, $z+N$ uległa przydawka właściwości typu *człowiek dobrego serca*, np.: *usrzał czlovyeka nagyego, przyrodzenya nyevyeszczego, RozmPol 196* (dziś: człowieka o *przyrodzeniu niewieścim*), *Wyszedł Ezop, twarzy żadnej, A wymowy barzo śladnej. BierEzop 1* (dziś: Ezop o *twarzy żadnej, z wymową śladną*), *Fenitrum jest ziołeczko, mocy barzo wielkiej, PaxKom 91* (dziś: ziołeczko o *mocy wielkiej*), *jest to stara kobieta, przyjemnej twarzy SłowDz. XIII 117* (dziś: kobieta o *przyjemnej twarzy*), Obecnie przydawka ta występuje w wąskim zakresie i ma charakter raczej utartego związku niż żywego modelu składniowego, np.: *człowiek prawego serca, towary wysokiej jakości*.

Znacznemu ograniczeniu uległa również przydawka dopełniająca, wypierana przez rozmaite wyrażenia przyimkowe, np. *Pożytek pościwej starości. RejZwier II 19* (dziś: *pożytek ze starości*), *Szkód nagroda słabszemu BroszPr 31* (dziś: *nagroda za szkody*), *Niech potomne wieki mają przestroę despotyzmu. StaszDzien 235* (dziś: *przestroga przed despotyzmem*), *Już się była po domu wieść rozniosła przyjazdu gości. KrasDośw 138* (dziś: *wieść o przyjeździe*), *Pisał do mnie dwa razy, znać w nadzieje łaski Waszeć jespána dla mnie, ZabSar 9* (dziś: *w nadzieje na łaskę*).

Mimo znacznych ograniczeń wskutek ekspansji form przyimkowych, dopełniacz w funkcji przydawki występuje dzisiaj bardzo często. Używany jest on w roli przydawki przynależności (*dom ojca*), przydawki ilościowej partytywnej (*szklanka mleka*), przydawki właściwości (*człowiek prawego serca*) oraz w funkcji przydawki opisowej (*brzeg morza*).

5. Dopełniacz w funkcji orzecznika

Dopełniacz w funkcji orzecznika rzeczownego jest używany rzadziej w porównaniu z narzędnikiem. W tej funkcji jest on wymienny z przydawką przynależności (*dom ojca-dom jest ojca*), właściwości (*człowiek prawego serca-człowiek jest prawego serca*) oraz z przydawką pochodzenia (*dziewczyna domu dobrego-dziewczyna jest dobrego domu*). Oto przykłady: *Isze gest naszego rodu ynaszey krwe* WielkRot I 1260 (dziś: *jest z naszego rodu*), *Zkądś jest a któregoś powiedz mi, narodu?* RejŻyw 29 (dziś: *z któregoś jesteś narodu*), *Tyś Pan jest wielkiej litości*. KochDz. I 508, *Włoch jest dowcipu ostrego*. FraszMiesz 170. Dopełniacz w funkcji orzecznika ulega ekspansji struktur przyimkowych w stopniu niewielkim. Jedynie dopełniacz pochodzenia zastąpiony został formą przyimkową *z+D*, np.: *dziewczyna jest z dobrego domu*, *człowiek jest z dobrego rodu*, podobnie jak przydawka pochodzenia. Natomiast dopełniacz właściwości i przynależności w funkcji orzecznika pozostaje bez zmian, np.: *tyś jest wielkiego serca*, *ta suknia jest Agnieszki*.

Celownik

Celownik jest przypadkiem konkretnym adverbialnym; wtórnie występuje w pozycji adnominalnej, np.: *matka dzieciom*. W polszczyźnie od najdawniejszych czasów pełni on przede wszystkim funkcję dopełnienia dalszego, w funkcji okolicznika i przydawki jest rzadszy.

1. Celownik w funkcji dopełnienia

a) Celownik w funkcji dopełnienia przedmiotowego

Poważnemu ograniczeniu na rzecz wyrażenia przyimkowego *dla+D* uległo dopełnienie celownika pożytku i szkody po czasownikach i przymiotnikach, np.: *ony swim duszam szukały zbauena* Kgn 11 (dziś: *szukali zbawienia dla dusz*), *udziałal noe oltarz panu bogu* BZ 5d w. 30 (dziś: *raczej: udzielał ołtarz dla pana boga*), *Człowiek [...] się nie sobie urodził, ale przyiaciołom* BazO pop 43 v. (dziś: *urodził się nie dla siebie*), *dzen pirwi sławni yswyęti będzie wam* BZ 51 w. 26—27 (dziś: *dzień święty będzie dla was*), *Ty ssam ieden telko my slotky bąndz* ModKob 28 (dziś: *bądź dla mnie słodki*), *pan był iemu surowy*, FraszMiesz 86 (dziś: *surowy dla niego*). Współcześnie praktycznie każdy czasownik przechodni o znaczeniu 'uczynić coś komuś' ma równouprawnioną rekcję przyimkową i kazualną, np.: *wydzielać coś komu // dla kogo*, *zrobić coś komu // dla kogo*, *szukać coś komu // dla kogo*. Natomiast do wyjątków należą dziś przymiotniki o rekcji wyłącznie celownikowej, np.: *posłuszny komu*, *winy komu*, *znany komu*. Większość przymiotników łączy się równocześnie z wyróżnieniem przyimkowym *dla+D* i celownikiem, np. *obcy ko-*

mu // dla kogo, a duża ilość przymiotników występuje już wyłącznie w konstrukcjach analitycznych, np.: *drogi dla kogo, groźny dla kogo, straszny dla kogo*⁹.

W dużym stopniu ograniczeniu uległo także dopełnienie celownika kresu i kierunku typu *odezwać się komuś*, zastąpione przez wyrażenie przyimkowe *do+D*, np.: *I modlicz se będą iemu wszistczy crolowe Pfl 71, 11* (dziś: *modlić się do niego*), *Dobrej nauce przystawaj, BierEzop 83* (dziś: *przystawaj do nauki*), *nie przyzwyczai się takiemu postuszeństwu BazO pop 8 v.* (dziś: *nie przyzwyczaj się do postuszeństwa*), *Pothym napyszał lysth alexander swym ksxsaszathom HistAlex 187* (dziś: *napisał list do książąt*), *A już teraz przywykaj pracej i niewczasom KochDz I 75* (dziś: *przywykaj do pracy*), *Przyuczaj się gorącu KochDz I 76* (dziś: *przyuczaj się do gorąca*). Do czasów obecnych utrzymały się tylko nieliczne związki kazualne, występujące obocznie z formami przyimkowymi, np.: *mówić komu // do kogo, pisać komu // do kogoś, uśmiechnąć się komu // do kogo*. Większość celowników kresu i kierunku wyszła z użycia.

Niemal całkowicie zanikło dopełnienie celownika ablatywnego typu *skryć się matce*, wyparte przez wyrażenia przyimkowe *od+Do, przed++N*, np.: *Otewrocy zle neprzyaczelom mogim Pfl 53,5* (dziś: *odwróc złe od nieprzyjaciół*), *biła sze gym skryła GlosLub 266* (dziś: *skryła się przed nimi*), *uczyniliśmy broniąc się gwałtowi FortCnot 21* (dziś: *broniąc się od gwałtu // przed gwałtem*), *Obroń mnie bystrym zwierzom KochDz I 351* (dziś: *obroń mnie przed zwierzami*), *Uchroń się własnej hańbie Morszt 152* (dziś: *uchroń się od hańby // przed hańbą*), *Robactwu się opędzać-może kto zaprzeczy, KrasSat 131* (dziś: *opędzać się przed robactwem*). Obecnie dopełnienie celownika ablatywnego zachowuje się szczątkowo w utartych związkach typu *ujść niebezpieczeństwu, zgubie, opędzać się złym myślom*, itp.

Zanikło także dopełnienie celownika *po verba, affecti*, licznie reprezentowane w polszczyźnie do XVII wieku włącznie, typu *śmiać się komu, gniewać się komu, zgrzeszyć komu*, zastąpione przez formy przyimkowe *z+D, na+B, przeciw+C*, np.: *przebiwa nanebesech posmeie se gim Pfl 2, 4* (dziś: *pośmieje się z nich*), *Aza naweky gnyewacz szye będziesz nam? Ppuł 84, 5* (dziś: *gniewać się na nas*), *Szwyeczszczy mv szya naszmyevely, RozmPol 207* (dziś: *naśmiewali się z niego*), *Zgrzeszyłem niebu GrabRym 76* (dziś: *zgrzeszyłem przeciw niebu*), *[panięta] sie radowali odjazdowi jego Fortun 119* (dziś: *radowali się z odjazdu*).

⁹ Por. A. Gawroński, *O przyimku dla w dzisiejszej polszczyźnie* (w:) *Studia językoznawcze*, Warszawa 1928.

Ogólnie można powiedzieć, że współcześnie zachowuje się jedynie dopełnienie celownikowe po czasownikach nieprzechodnich, w związkach z silną rekcją typu *wierzyć komu, pomagać komu, dokuczać komu*. Natomiast dopełnienie celownikowe po czasownikach przechodnich, gdzie rekcja jest osłabiona przez obecność biernika, ulega naporowi wyrażen przyimkowych w szerokim zakresie, np.: *zrobić coś komu // dla kogo, mówić coś komu // do kogo*.

b) Celownik w funkcji dopełnienia sprawcy

Celownikowe dopełnienie sprawcy pojawia się w języku polskim sporadycznie do XVII wieku włącznie. Zostaje zastąpione przez formę przyimkową *przez + B*, np.: *Byłem niebieskim zastępom wzgardzony GrabRym 80 (dziś: wzgardzony przez zastępy), Królewic [...] wszystkim ukochany, wziął wielkie w sprawach swych odmiany, SzymSiel 157 (dziś: ukochany przez wszystkich), Wielki to dzień, a długo Oycom świętym oczekiwany, SkarŻyw 252 (dziś: oczekiwany przez Oyców świętych), Cosię niedawno zemną y zspasterzem działo Przedtym mnie niewidzianym. LubSyl IX 55 (dziś: nie widzianym przeze mnie)*.

2. Celownik w funkcji okolicznika

a) Celownik w funkcji okolicznika przyczyny

Celownik w funkcji okolicznika przyczyny występuje w języku polskim stosunkowo rzadko w formie zaimków *czemu, temu*, np.: *A nebyl gym szyn Themv ysze Elszbyetha byla nyepłodna HarmEw 398 (dziś: nie był im syn dlatego...), bo się tylko ichmość drudzy na koncepta zdobywali i kontradykowali, choć nie było czemu SobList 43*.

b) Celownik w funkcji okolicznika celu

Celownik w funkcji okolicznika celu występuje rzadko w tekstach staropolskich, np.: *yde tobe crol smerny Kśw 13 (dziś: idzie do ciebie król), Rok płaceniu przyszedł. KodŚwięt 103 (dziś: rok na płacenie przyszedł), Sagnew rambyl luczmi swimi budowanu drzewo ZapSan 148 (dziś: rąbał drzewo na budowę)*. Współcześnie celownik w funkcji okolicznika nie występuje. Zachowuje się tylko w użyciu zaimek pytajny *czemu*, np.: *Czemu tam idziesz?*, kumulujący w sobie funkcję celową i przyczynową ('w jakim celu' i 'z jakiego powodu').

3. Celownik w funkcji przydawki

Przydawka celownikowa po rzeczownikach właściwych (nie pochodzących od czasownika) jest używana w szerokim zakresie do XVIII wieku włącznie. Została wyparta przez wyrażenie przyimkowe *dla + D* lub przez dopełniacz, np.: *yinę gich sgladzil ies naweky wekom Pfl 9, 5 (dziś: na wieki wieków), O pyeczaczy oczczowskey dzyeczom. KodŚwięt*

251 (dziś: o pieczęci dla dzieci), Strawa flisom na każdą sztukę ma być GostGos 72 (dziś: strawa dla flisów), Bo to jest wszytka smętkom mem nagroda AnErot 18 (dziś: nagroda dla smętków), Lekarstwa wściekajacemu się psu Ostr 56 (dziś: lekarstwa dla psa), Przestroga młodemu. KrasSat 38 (dziś: przestroga dla młodego). W wieku XIX kształtuje się norma współczesna — przydawka celownika używana jest tylko w związku z rzeczownikami odczasownikowymi i odprzymiotnikowymi, np. pomaganie przyjacielowi, wierność ojczyźnie, wyjątek stanowi reliktowa konstrukcja matka dzieciom.

Biernik

Biernik jest przypadkiem gramatycznym o dystrybucji adwerbalnej. Jego funkcją prymarną i zakresowo najszerszą jest wyrażanie dopełnienia bliższego. Sekundarnie biernik występuje w roli dopełnienia dalszego (boli mnie głowa) oraz okoliczników: miejsca (stp: skoczyć rów), miary (spać całą noc) i czasu (stp: przyjechać wieczór).

1. Biernik w funkcji dopełnienia

a) Biernik w funkcji dopełnienia bliższego

Biernik w funkcji dopełnienia bliższego ulega w małym stopniu przekształceniom w struktury przyimkowe. Proces ten dotyczy przede wszystkim konstrukcji z czasownikami oznaczającymi myślenie, mówienie, czucie, w których biernik zastępowany jest przez wyrażenie przyimkowe $o + Msc$, np.: boze rozmyślaj przykazanie modlitw KsięgAug 8 (dziś: rozmyślaj o przykazaniu), Kto ślachecką powinność rozczytawaj pilnie, TrzecPis 208 (dziś: czytać o powinności), vslyszal krol onych tho lyudzi przyszczye alexandrowo HistAlex 330, (dziś: usłyszał o przyjsciu), potom rozpowiadaja mu obyczaje dworskie FraszMiesz 68 (dziś: rozpowiadają o obyczajach), teraz sam wszystko en chef decyduje SobList 90 (dziś: decyduje o wszystkim), w swoim liście [...] inszy interes donoszą Ks. jenerałowi, ZałKor 401 (dziś: donoszą o interesie).

W mniejszym stopniu wypierany jest accusativus ze związków z innymi, mniej licznymi grupami czasowników. W rachubę wchodzi tu cztery ekspansywne wyrażenia przyimkowe: $na + B$, $przez + B$, $w + B$, $za + B$.

Wyrażenie przyimkowe $na + B$ wypiera biernik ze związków z czasownikami *zasłużyć*, *baczyć*, *cierpieć*, *uważać*, np.: krolestwo nebeske byl zasluszył Kgn 28 (dziś: zasłużył na królestwo), baczy modlytwę moyę Ppuł 60, 1 (dziś: baczy na modlitwę), kmiotkowie [...] upalenie słoneczne cierpieli BazO pop 34 v. (dziś: cierpieć na upalenie), uważałem tymczasem pilnie to, co mi pod oczy podpadało. KrasDośw 104 (dziś: uważałem na to). Wkracza to wyrażenie przyimkowe także do związków z czasownikami o przedrostku kierunkowym *na-* typu *najechać*

kogo // *najechać na kogo*, np.: *Wróg najechał nasz kraj*. SPP s.v. *najechać*, *Najechał na barierę mostu*. BrObyw 190; *wtedy napadli mnie zbójcy...* PutPół I 126, *Nieprzyjaciel napadł na kraj*. SPP s.v. *napaść*; *Nadepnąć robaka* SPP s.v. *nadepnąć*, *Nadepnął na głowy śpiących* SPP s.v. *nadepnąć*.

Wyrażenie przyimkowe *przez+B* zastępuje biernik w konstrukcjach z czasownikami o przedrostku kierunkowym *prze-* typu *przejsć co // przejsć przez co*, np.: *promylen słoneczny skło przechodzy...* GlosLub 259, *A gdy przeszethl alexander mosth* HistAlex 173, *Umiej rzekę przepłynąć*, KochDz. I 76, *Żebym nayprędzey bór przeleciała*, KarpDz. I 22. Współcześnie częstsze są konstrukcje przyimkowe, np.: *Chłopak przełaził przez szczyt muru* PutPół I 78, *przemaszerowaliśmy przez Żolibórz*, Andrż 162.

Wyrażenie przyimkowe *w+B* wypiera accusativus po czasownikach *wierzyć*, *grać*, *popaść*, np.: *syn kostky gygral* KodDział 201 (dziś: *grał w kostki*), *kto nieopatrznie czyni, szkodę popada*. BierEzop 141 (dziś: *popada w szkodę*), *Wierzą kościół święty* FraszMiesz 232 (dziś: *wierzą w kościół*). To wyrażenie przyimkowe wkracza także do konstrukcji z czasownikami o znaczeniu ogólnym ('bić, uderzyć') typu *bić co // bić w co*, stając się obocznikiem formy biernikowej, np.: *trafił w tarczę* PutPół I 128, *Myśliwy trafił dzika* PaukWiat 126, *Walnął pięścią w stół* Andrż 101.

Wyrażenie przyimkowe *za+B* wypiera accusativus po czasownikach *ręczyć*, *zapłacić*, *ganić*, *winić*, *sprzedać*, np.: *włodarz wszyał [...] dwoye kony ktore raczil dzerszek* WielkRot II 835 (dziś: *za które ręczył*), *Corobon płaci Józefa* RejŻyw 14 (dziś: *płacić za Józefa*), *Okrutność jej winują, wzgardzić rozkazują*, SzarzPoez 68 (dziś: *winują za okrutność*), *Funt jeden sprzedaje 12 groszy*, StaszDzien 79 (dziś: *sprzedaje za 12 groszy*), *Ludzie baczniejsi to im ganili*, Ludzie 301 (dziś: *ganili za to*). To wyrażenie przyimkowe wkracza również do konstrukcji z czasownikami oznaczającymi *branie*, *chwytanie* typu *chwycić co // chwycić za co*, nabierając charakteru obocznika strukturalnego, np.: *Chwyciła za kapelusz* BrObyw 278, *W pośpiechu chwycił czapkę* Korkoz 223; *z tą dziecinną radością pociągnął za sznurek*, MickDz IV 11, *Pociągnął szybko sznurek* PutPół II 138¹⁰.

b) Biernik w funkcji dopełnienia dalszego

Biernik w funkcji dopełnienia dalszego jest używany rzadko. Występuje on z jednej strony w konstrukcjach typu *boli mnie głowa*, *mdli mnie w brzuchu*, *kłuje mnie w piersiach*. Konstrukcje te nie ulegają w polszczyźnie zmianom.

¹⁰ Zob. K. Żelazko, *Czasowniki przechodnie o składni wielorakiej w języku polskim*, Wrocław 1975, s. 145—146.

Z drugiej strony spotykany jest *accusativus* w funkcji dopełnienia dalszego orzekającego, np.: Nie puszcze żadnego, Aże go uznam *mądrego* BierEzop 60 (dziś: uznam go *mądrym*), weszoly dzyen czyny czlowyeka *veszolego* HistAlex 401 (dziś: czyni człowieka *wesołym*), zamieszanie umysłu nad miarę czyni człowieka *omamionego* LubRozm 1 s. 20 (dziś: czyni człowieka *omamionym*). Tego typu konstrukcje z biernikiem zostały wyparte przez narzędnik po XVIII wieku, np.: Uczynił go *wesołym* BrObyw 134.

2. Biernik w funkcji okolicznika

a) Biernik w funkcji okolicznika czasu

Biernik w funkcji okolicznika czasu jest formą rzadko spotykaną w polszczyźnie do XVII wieku włącznie, jedynie zadwerbializowana forma *wieczór* używana jest jeszcze w wieku XX, np.: Atency gest swe *fszythky dniy* drapesczą byl Kgn 14 (dziś: *we wszystkie dni*), Syeszcz dny robycz będziesz, *dzen szyodmi* przestanyesz BZ 41 a w. 11—12 (dziś: *w dzień siódmy // siódmego dnia* przestanyesz), ony czynsze *každy tydzień* dają Od swych towarów, AnErot 96 (dziś: *każdego tygodnia // w każdym tygodniu* dają), Pije złodziej *každy dzień*, SatMiesz 64 (dziś: *pije każdego dnia*), Poczeli tę zwadę już czynić *wieczór*. TrepLib 488 (dziś: *wieczorem // w wieczór*).

b) Biernik w funkcji okolicznika miejsca

Biernik w funkcji okolicznika miejsca występuje w polszczyźnie rzadko do XVIII wieku włącznie, np.: Umiej rzekę przepłynąć i *rów* snadnie skoczyć, KochDz I 76 (dziś: *przez rów* skoczyć), Szedł tę *drogę* bosemi nogami, SkarŻyw 493 (dziś: *szedł po tej drodze*), darmo *drogi* jeździsz. CoNow 42 (dziś: *po drogach // drogami* jeździsz), przyjechał publicznie i zasiadał to *miejsce*. SobList 98 (dziś: *zasiadał na tym miejscu*). Współcześnie używamy w tej funkcji form przyimkowych *przez+B*, *na+Msc*, *po+Msc*, *w+Msc*, np.: Szli znów ku szkole *przez ulicę* DąbNoce III 22, *po drogach* ciągnęły naładowane wózzy PutPół II 48, Zasiadłszy *na tym miejscu* poczuła się swobodniej. ReymFerm I 208.

c) Biernik w funkcji okolicznika miary

Biernik w funkcji okolicznika miary występuje w języku polskim od czasów najdawniejszych po współczesność. Uległ on poważnemu ograniczeniu wskutek ekspansji form przyimkowych *przez+B*, *na+B*, *o+B*, np.: Będacz sluszycz przed dzewką twą rachel mlotszą *syedm lat* BZ 17c w. 33 (dziś: *młodsza o siedem lat*), Szukałam odpoczynku *Cały dzień, noc całą*. LubSyl VII 46 (dziś: *przez cały dzień // cały dzień*), Nalazł jaskinią, *łokci trzydzieści* głęboką, KochPORl I 40 (dziś: *głęboką na trzydzieści łokci*), Ramię to lawy było *10 łokci* szerokie StaszDzien 152 (dziś: *było*

szerokie *na 10 łokci*). Współcześnie częściej używane są formy przyimkowe niż *accusativus*, np.: *spać przez całą noc // całą noc*, *mam brata o rok młodszego // rok młodszego*, *postąpił o dwa kroki do przodu // dwa kroki do przodu*.

Narzędnik

Narzędnik jest przypadkiem konkretnym, adwerbalnym, adnominalnie występuje tylko przy rzeczownikach odczasownikowych, np.: *kierowanie autem*. W polszczyźnie użycie narzędnika uległo dużym zmianom.

1. Narzędnik w funkcji dopełnienia

a) Narzędnik w funkcji dopełnienia przedmiotowego

Narzędnik w funkcji dopełnienia przedmiotowego uległ ekspansji struktur przyimkowych w niewielkim zakresie.

Ograniczeniu uległ narzędnik po czasownikach o znaczeniu ogólnym (*ubrać się*) wskutek ekspansji wyrażenia przyimkowego *w+B*, np.: *thedy płaszczem zoltym odziała ssie była* HistKr 114 (dziś: *oddziała się w płaszcz*), *Atakesz dauid obleczon bil stolą lnyaną* BZ 137a w. 22 (dziś: *obleczony był w stolę*), *człowiek lwią się skórą przyodziewa*. KaprDz IV 208 (dziś: *przyodziewa się w skórę*). Współcześnie każdy czasownik z tej grupy znaczeniowej ma oboczną rekcję przyimkową i nadrzędnikową, np.: *owinać kogo w co // czym*, *stroić kogo czym // w co*, *ubrać kogo czym // w co*, *otulić kogo czym // w co*, a niektóre czasowniki tj.: *oblec*, *odziać* nie występują już w ogóle z narzędnikiem.

W mniejszym stopniu naporowi form przyimkowych ulega instrumentalis z czasownikami oznaczającymi stany uczuciowe (tzw. *verba affecti*) typu *cieszyć się życiem*, np.: *każdy, odszczepieńcem będąc szydzi królmi*, OrzechDial 16 (dziś: *szydzi z królów*), *ludzie tym żartują sobie*, RejŻyw 68 (dziś: *żartują z tego*), *Cieszymy się sławą ojczyzny* KonPis I 165 (dziś również: *z sławy cieszymy się*), *Graf pan zawsze sływał szczodrobliwością...* SłowDz VII 119 (dziś również: *sływał z szczodrobliwości*). Współcześnie nieliczne czasowniki z tej grupy mają wyłącznie rekcję przyimkową, np.: *zadrwić z kolegi*, *szydzić z brata*, większość zaś ma oboczne formy: *cieszyć się lalką // z lalki*, *smucić się niepowodzeniem // z niepowodzenia*.

b) Narzędnik w funkcji dopełnienia czynnika pomocniczego

Narzędnik w funkcji dopełnienia czynnika pomocniczego uległ ekspansji struktur przyimkowych w niewielkim stopniu. Po XVIII wieku wyszły z użycia konstrukcje z rzeczownikami osobowymi typu *pracować chłopem*, np.: *swathczimi, ysze Sagnew rambyl luczmi swimi budowanu drzewo* ZapSand 148 (dziś: *rabał przy pomocy ludzi*), *Kooz dwye ssczye [...] poslal posli swogomy* BZ 20a w. 1 (dziś: *posłał przez postów*), tam

wszytko *Bogiem* Jako osłem tak robią, RejWiz 642 (dziś: robią przy pomocy Boga), Oni tylko *Tatarami a brańcami* wojują, których z inszych narodów biorąc, akomodują do wojny PasPam 348 (dziś: wojują za pomocą Tatarów i brańców), chłop także swoim *parobkiem* [...] wszystko oprawia StaszDzien 60 (dziś: oprawia przy pomocy parobka). Mimo tego uszczuplenia, narzędnik używany jest często w konstrukcjach z rzeczownikami nieosobowymi, np.: *jeść nożem, pisać ołówkiem*, a oboczne struktury analityczne *przez+B, przy pomocy+D, za pomocą+D* są rzadsze, np.: *żyto skoszone przez kombajn, zrobić coś przy pomocy maszyn // maszynami, mówić przez telefon*.

c) Narzędnik w funkcji dopełnienia czynnika towarzyszącego

Narzędnik w funkcji dopełnienia czynnika towarzyszącego występuje w polszczyźnie szcążtkowo do XVIII wieku włącznie, np.: *A wojskami chodzą, którzy krwie mej chciwi*, KochDz I 404 (dziś: z wojskiem chodzą), *wyjechał [...] do Lundu, gdzie krol dworem swym mieszka*, Fortun 120 (dziś: mieszka z dworem), *odgraża nam [...] jeżeli pojedziemy furmanem innym jak on*. StaszDzien 140 (dziś: pojedziemy z furmanem). Obecnie funkcjonują jedynie nieliczne s frazeologizowane związki typu *wyjechać całą rodziną, iść całą paczką*, a dopełnienie to ma postać wyłącznie przyimkową, np.: *klócić się z kolegą, rozmawiać z ojcem*.

d) Narzędnik w funkcji dopełnienia sprawcy

Narzędnik w funkcji dopełnienia sprawcy uległ w poważnym stopniu ekspansji formy przyimkowej *przez+B*. Po XVI wieku wyszły z użycia konstrukcje z rzeczownikami żywotnymi typu *bogiem sławiona Maria*, np.: *Jaco Anna [...] oczczem s gymyeny Michalowa* wydana. RotWarec 56 (dziś: wydana przez ojca), *abi offyerowano bilo wami*. BZ 50d w. 16—17 (dziś: ofiarowane przez was), *A dzyecię ono rosło a było utwierdzone Duchem świętym* RejPost 28 r. (dziś: utwierdzone przez Ducha świętego), *thaszby wam maka była szadawana daryvszem* HistAlex 179 (dziś: zadawana przez Dariusza). Współcześnie żywe są konstrukcje kazualne zawierające w swym składzie rzeczownik nieżywotny, np.: *Cezary był zachwycony tym widokiem*, ŻerPrzed 143, *jestem zdziwiony jego decyzją* PutPół I 187. Ale i do nich wkracza ekspansywna forma przyimkowa *przez+B*, np.: *drzewa złamane wiatrem // przez wiatr*.

e) Narzędnik w funkcji dopełnienia orzekającego

Narzędnik w funkcji dopełnienia orzekającego uległ w dużym stopniu ekspansji form przyimkowych. Do XVIII wieku włącznie dopełnienie orzekające występowało w szerokim zakresie. Przykłady: *będiesz gospodarzem* *bydlycz wszitkyey zemy* BZ 10b w. 16—17 (dziś: mieszkać jako gospodarz), *wiemy my żeś thy od Boga przyszedł Mistrzem*. RejPost 151

r. (dziś: przyszedł jako mistrz), Boga będą mieli mścicielem. BazO pop 38 r. (dziś: mieli za mściciela), Nieprzyjacielem Cię mają, którzy fałszem narabiają; KochDz I 326 (dziś: mają cię za nieprzyjaciela), Biskup [...] kapłanem poświęcił starszego Faustyna SkarŻyw 138 (dziś: poświęcił na kapłana). Współcześnie dopełnienie to używane jest tylko po nielicznych czasownikach nieprzechodnich typu *okazać się, wydawać się, czuć się* (*kim, czym*) i przechodnich typu *uczynić, nazwać kogo* (*kim, czym*). Obecnie funkcjonują przede wszystkim analityczne dopełnienia orzekające, np.: czy ludzie jego właśnie wybiorą na króla? Kleop 189, poczytują go za zdrajcę KoźZam 186, Śmiałek został okrzyknięty jako bezbożnik Kleop 73.

Oprócz procesu ekspansji struktur przyimkowych do dopełnień narzędnikowych, który zwięża zakres użycia instrumentalu, obserwuje się proces odwrotny, prowadzący do zwiększenia zakresu występowania tego przypadku, a mianowicie zjawisko wypierania przez narzędnik innych form przypadkowych. W dużym stopniu narzędnik wkracza w miejsce biernika i celownika, rzadziej dopełniacza. Oto przykłady:

biernik → narzędnik: Alyesczye wy wsgardzyly nasze przykazanye Hist-Alex 152 (dziś: wzgardzili przykazaniem), ziemia równo wszem dobrodziejstwa szafuje RejZwierc II 30 (dziś: szafuje dobrodziejstwami), którzy sprawy ludzkie rządzą, BazO pop 134 r. (dziś: rządzą sprawami ludzkimi), celownik → narzędnik: gisz se weselą zlemu memu Pfl 34, 9 (dziś: weselić się złym), gdesz szya nam raduya Bogur 102 w. 19 (dziś: radować się nami), panięta sie radowali odjazdowi jego Fort 119 (dziś: radować się odjazdem); dopełniacz → narzędnik: ya byl taką wyelgoszczia napelnyon bogastw HistAlex 241 (dziś: napełniony bogactwami), nakarmić kogo strachu Trotz s.v. nakarmić (dziś: nakarmić kogo strachem), każdy pragnie tego, Życ żywota wesolego? JurTrag 78 (dziś: żyć żywotem wesolym).

2. Narzędnik w funkcji okolicznika

a) Narzędnik w funkcji okolicznika czasu

Narzędnik w funkcji okolicznika czasu uległ znacznemu ograniczeniu wskutek ekspansji form przyimkowych $w + Msc$, $w + B$, $o + Msc$, $za + D$. Po XIX wieku wyszły z użycia konstrukcje narzędnika czasu z obliwatorijną przydawką, licznie reprezentowane w historycznej polszczyźnie, np.: częstokroc przygadza syą gym lathy mlodymy częsz vtraczicz gymyeny KodŚwięt 273 (dziś: utracić za lat młodych), Próžno mrokiem ostatnim przychodisz KochDz I 514 (dziś: przychodisz o zmroku), stanęliśmy tu samym świtaniem, SobList 41 (dziś: stanęliśmy o świcie), Nie gardzi stara młodym zwłaszcza tymi czasy, Kal 22 (dziś: gardzi w tych czasach), Odebrałem tymi dniami list od Odyńca... SłowDz XIII 144 (dziś:

odebrałem w tych dniach). Współcześnie żywy jest jedynie zadwembializowany narzędnik rzeczowników oznaczających pory roku i dnia typu: *wiosną, latem, jesienią, rankiem, wieczorem*, współwystępujący z formami przyimkowymi *na wiosnę, w nocy, w zimie*, a także narzędnik czasu z funkcją dystrybucyjną typu *czekali miesiącami*, np.: *Siedzieli godzinami i gadali*, PutPół I 241, *Marzyła dniami i nocami*, ŻerUroda 218.

b) Narzędnik w funkcji okolicznika miejsca

Narzędnik w funkcji okolicznika miejsca występuje w języku polskim od czasów najdawniejszych po współczesność. Ulega on ograniczeniu wskutek szerzenia się wyrażen przyimkowych *przez+B, po+Msc*, np.: *Yvisedłem broną walną wnoci* BZ 161 c. w. 13 (dziś: *wyszedłem przez bramę // bramą*), *Jacob szedł sswą czyąszczyą ypotka szye sangyoli bozymy*. BZ 19 c w. 12 (dziś: *szedł po swej części*), *do komory [...] dziurą jedną weyrzał*. SkarŻyw 523 (dziś: *przez dziurę wejrzał*), *Jedziemy raz puszczą wielką PasPam 263* (dziś: *jedziemy przez puszcę*).

c) Narzędnik w funkcji okolicznika sposobu

Narzędnik w funkcji okolicznika miejsca występuje w języku polskim w szerokim zakresie. Zwęża się jego zakres występowania wskutek ekspansji form przyimkowych: *z+N, z+D, według+D, jak+M*. Przykłady: *Jonatas wstał od stołu wyelkym gnyewem*. BZ 104d w. 17—18 (dziś: *wstał z wielkim gniewem*), *Krew się rzeką pieni* JurUtw 321 (dziś: *pieni się jak rzeka*), *Drudzy handlami żyją*, SejmPiek 28 (dziś: *żyją z handu*), *w prawye grodskym starym obyczajem ma być rządżono* KodStrad 433 (dziś: *rządżono według obyczaju*). Mimo znacznego ograniczenia, narzędnik w funkcji okolicznika sposobu jest współcześnie formą powszechnie używaną, np.: *mówić szeptem, jechać wierzchem, iść wolnym krokiem*. Ma on tendencję do adwembializacji, np.: *chyłkiem, raptem, żywcem, milczkiem, omackiem, trafem*.

d) Narzędnik w funkcji okolicznika miary

Narzędnik w funkcji okolicznika miary spotykany jest w języku polskim rzadko do XIX wieku włącznie, np.: *dozwolił mu Pan Krakowski z ostatniego noclegu trzema godzinami przed sobą wyjechać*. GórnPis I 132 (dziś: *trzy godziny //na trzy godziny wyjechać*), *nie funtem iście, że tak mam rzec, ani łokciem przedawali, ale i darmo i hojnie użyczali*. Gdac 125 (dziś: *sprzedawali na funty i łokcie*), *Ordynowałem zaraz owych ludzi, [...] żebyim ich mógł jednym dniem dogonić* PasPam 200 (dziś: *dogonić przez jeden dzień*), *żona trzema latami młodszą bywa od niego*. KarpDz IV 427 (dziś: *młodszą o trzy lata // trzy lata*), *Teraz podobne galerye robią połową węższe*, StaszDzien 10 (dziś: *węższe o połowę*). Współcześnie narzędnik w funkcji okolicznika miary zachowuje się tylko

w znaczeniu dystrybutywnym, np.: *stali gromadami, uciekali tysiącami*. Inne konstrukcje z instrumentalem zanikły bądź wskutek ekspansji form przyimkowych przez +B, o+B, na+B, np.: *był szerszy o kilka centymetrów, przez trzy dni czytałem, wyjechał na kilka godzin*, bądź zostały zastąpione przez biernik, częstszy w funkcji okolicznika miary, np.: *List ten kilkoma dniami opóźnił się SłowDz XIII 198 (dziś: kilka dni)*.

e) Narzędnik w funkcji okolicznika przyczyny

Narzędnik w funkcji okolicznika przyczyny wychodzi z użycia niemal całkowicie po XIX wieku, zastąpiony przez rozmaite formy przyimkowe, np.: *Neprzyaczele zginęli są meczem Pfl 9, 6 (dziś: zginęli od miecza), Mrozem winnice wędły, KochDz I 439 (dziś: od mrozu wędły), Gdańsk niedobyty zdradą otrzymali. KochDz I 83 (dziś: otrzymali z powodu zdrady), Niezgodą senatorską królestwa giną BroszPol 27, (dziś: przez niezgodę giną), w one złe lata głodem nie umarł dom jego, SkarŻyw 331 (dziś: z głodu nie umarł), dziś: stracił wszystko zbytkiem, KrasSat 29 (dziś: stracił z powodu zbytku)*. Obecnie zachowują się jedynie konstrukcje oznaczające przyczynę pomyślną, np.: *Staraniem młodzieży zbudowano drogę BrObyw 76*.

3. Narzędnik w funkcji orzecznika

Narzędnik w funkcji orzecznika jest formą stosunkowo nową, nie odziedziczoną z prasłowiańszczyzny. W polszczyźnie, jak wspomniano wyżej¹¹ obserwuje się od XVI wieku stopniowe wypieranie orzecznika mianownikowego przez instrumentalis, np.: *On był woźnicą u pana Trepki TrepLib 212, ten człowiek był naszym furmanem StaszDzien 186, Paweł jest dziennikarzem BrObyw 128*.

Na zakończenie rozważań o narzędniku należy dodać, że wyszedł z użycia tzw. narzędnik tautologiczny, licznie reprezentowany w literaturze pięknej do XVII wieku włącznie. Oto przykłady: *obyatował zapalną obyatą panu. BZ 148 d w. 27—28, vesselyly syą vesselym vyelykym barzo. ZasZam 294, A zdumieli sie wszyscy zdumieniem wielkim. RejPost 255 r., Żył sobie jako człowiek żywotem pocziwym. RejWiz 221, myśliwiec [...] ma zaraz zatrąbić trąbieniem Ostror 92*.

Miejscownik

Miejscownik jest przypadkiem konkretnym, nazywającym miejsce, używanym adwerbalnie. Spośród wszystkich przypadków syntetycznych¹²

¹¹ por. str. 24—25.

¹² Termin przypadek syntetyczny używany jest zamiennie z określeniem forma przypadkowa, forma kazualna, zaś przypadek analityczny jest synonimem wyrażenia przyimkowego.

locativus uległ największym zmianom — bezwyjątkowo został wyparty przez formy przyimkowe we wszystkich językach słowiańskich. Przyczyn tego zaniku doszukuje się W. N. Toporow¹³ w stosunkowo późnym wykształceniu się miejscownika jako samodzielnego przypadku. Twierdzi on, że locativus nie funkcjonował w praindoeuropejskim, lecz pojawił się znacznie później w językach należących do wschodniego odłamu praindoeuropejszczyzny. W historycznej polszczyźnie do XVIII wieku włącznie spotyka się szczątki bezprzyimkowego miejscownika w funkcji okolicznika czasu i miejsca.

Okolicznik czasu ma postać zadwerbializowanych form *jutrze*, *zimie*, *lecie*, *wieśnie*, *poście*, np.: *ja jutrze do ciebie [...] przydę* Kgn 22 (dziś: *jutro, nazajutrz przyjdę*), *trzeci morg vyesnye vikopacz bendze winowat* KodŚwięt 48 (dziś: *wiosną // na wiosnę wykopać*), *Ten rozkoszą szafuje i zimie i lecie* RejZwier I 259 (dziś: *w zimie i w lecie szafuje*), a *poście jadłem ich z makiem* FraszMiesz 119 (dziś: *podczas postu jadłem*).

Okolicznik czasu ma postać zadwerbializowanych form *jutrze*, *zimie*, w tekstach wyjątkowo, np.: *do ciebie światłem obłoce przydę* Kgn 50 (dziś: *przyjdę na światłym obłoku*), *Nam każą doma siedzieć* BielSat 63 (dziś: *siedzieć w domu*).

Współcześnie miejscownik występuje obligatoryjnie z przyimkiem, np.: *mówić o książce, chodzić po ulicy, mieszkać w domu, położyć na stole*.

Wołacz

Wołacz w zestawieniu z innymi przypadkami nie pełni funkcji składniowych w zdaniu. Charakteryzuje się posiadaniem jednej funkcji, a mianowicie funkcji ekspresywno-impresywnej. Wołacz nie ulega przekształceniu w formy przyimkowe, natomiast często zastępowany jest przez mianownik, zwłaszcza w mowie potocznej, np.: *Janek, pozwól tu! Anka, daj papierosa!*

Jak wynika z powyższych rozważań, w zakresie użycia form przypadkowych zaszły dość poważne zmiany. Wpłynęły na to przede wszystkim dwa procesy: ekspansja wyrażen przyimkowych oraz w mniejszym stopniu zastępowanie jednych form przypadkowych przez inne formy przypadkowe. Z wyjątkiem mianownika i wołacza wszystkie przypadki ulegają przekształceniom w wyrażenia przyimkowe. W największym stopniu proces ten objął przypadki konkretne. Najszybciej, bo już w prehistorycznej polszczyźnie zanikł syntetyczny miejscownik. Resztki tego przypadku zachowały się głównie w postaci form przysłówkowych typu *zimie*,

¹³ Toporow W. N., *Łokatiw w słowjanskich jazykach*, Moskwa 1961, s. 346.

lecie, wieśnie. W dużym zakresie uległy ekspansji wyrażenia przyimkowych celownik i narzędnik. Z przypadków gramatycznych mianownik w ogóle nie jest zastępowany przez struktury analityczne, a biernik wypierany jest tylko w niewielkim stopniu. Najszerzej spośród nich ulega ekspansji konstrukcji przyimkowych dopełniacz z powodu swej wieloznaczności i wielofunkcyjności.

Szerzeniu się struktur analitycznych towarzyszy znacznie rzadszy proces zastępowania jednych form przypadkowych przez inne formy przypadkowe, a więc proces zachodzący w obrębie konstrukcji syntetycznych. Wypierany jest dopełniacz przez biernik w funkcji dopełnienia bliższego (*prosić chleba* → *prosić chleb*) oraz mianownik przez narzędnik w funkcji orzecznika rzeczownego (*on jest lekarz* → *on jest lekarzem*). W mniejszym stopniu zastępowana jest przez dopełniacz przydawka celownikowa (*na wieki wiekom* → *na wieki wieków*). Dość często przez narzędnik wypierane jest biernikowe dopełnienie orzekające (*czynił człowieka omamionego* → *czynił człowieka omamionym*). Rzadko obserwuje się wypieranie biernika przez narzędnik (*rządzić kraj* → *rządzić krajem*) czy dopełniacza przez narzędnik (*nikogo nie wzgardzaj* → *nikim nie wzgardzaj*).

W wyniku omówionych tu procesów dochodzi do specjalizacji form przypadkowych w ściśle określonych funkcjach. Celownik wyraźnie specjalizuje się w roli dopełnienia dalszego (*pomagać bratu*), a biernik w funkcji dopełnienia bliższego (*czytać książkę*). Dopełniacz staje się jedynym przypadkiem przydawki po rzeczownikach właściwych (*dom ojca*), a także specjalizuje się w roli przypadku negacji (*nie czytam książki*). Narzędnik natomiast staje się przypadkiem orzecznika rzeczownego (*on jest lekarzem*) oraz występuje jako jedyny przypadek wszystkich używanych dziś okoliczników (czasu, miejsca, sposobu i miary). Mianownik zaś umacnia się jako przypadek podmiotu wskutek przejęcia przez narzędnik funkcji orzecznika rzeczownego.

Ogólnie więc można stwierdzić, że przypadki syntetyczne specjalizują się w roli podstawowych członów zdania: podmiotu, dopełnienia bliższego i orzecznika, natomiast wyrażenia przyimkowe przejmują ich funkcje bardziej marginalne w strukturze zdania, a więc funkcje okoliczników, dopełnień dalszych i przydawek.

WYKAZ CYTOWANYCH ŹRÓDEŁ I ICH SKRÓTY

- Andrz — J. Andrzejewski, *Popiół i diament*, Warszawa 1962
 AnErot — Anonima-Protestanta XVI wieku, *Erotyki, Fraszki, Obrazki, Epigramaty*, Kraków 1903
 BazO pop — A.F. Modrzewski, *O poprawie Rzeczypospolitej*, przekład C. Bazylika z r. 1577, Warszawa 1953
 BielSat — M. Bielski, *Satyry*, Kraków 1889
 BierEzop — Biernat z Lublina, *Ézop*, Kraków 1910

- Bogur — *Bogurodzica*, Wrocław 1962
- BrObyw — K. Brandys, *Obywatele*, Warszawa 1955
- BroszPol — *Sześć broszur politycznych z XV wieku i początków XVII stulecia*, Kraków 1921
- BroszPr — *Trzy broszury prawne z r. 1607 i 1612*, Kraków 1893
- BZ — *Biblia królowej Zofii (szarospatacka)*, Wrocław 1965—1971
- CoNow — *Co nowego. Zbiór anegdot polskich z r. 1650*, Kraków 1903
- DąbNoce — M. Dąbrowska, *Noce i dnie*, t. I—V, Warszawa 1963
- FortCnot — *Fortuny i cnoty różność w historii o niektórym młodzieńcu ukazana*, Kraków 1889
- Fortun — *Fortunat*, Kraków 1920
- FraszMiesz — *Polska fraszka mieszczańska. Minucje sowiżrzalskie*, Kraków 1948
- Gdac — A. Gdaczus, *Wybór pism*, Warszawa 1969
- GlosLub — *Głosy polskie zawarte w rękopisie z kazaniem tacińskimi z połowy w. XV-go*, SKJ AU V, Kraków 1894, s. 240—338
- GostGos — A. Gostomski, *Gospodarstwo*, Wrocław 1951
- GórnPis — Ł. Górnicki, *Pisma*, t. I, II, Warszawa 1961
- GrabRym — S. Grabowiecki, *Rymy duchowne*, Kraków 1893
- HarmEw — *Harmonia ewangeliczna*, (w:) S. Vrtel-Wierczyński, *Wybór tekstów staropolskich*, Warszawa 1963
- HistAlex — *Historia Aleksandra w tłumaczeniu L. Bonieckiego z r. 1510*, PF IX, Warszawa 1914
- HistKr — *Historia Trzech Króli*, (w:) S. Vrtel-Wierczyński, *Wybór tekstów staropolskich*, Warszawa 1963
- JurTrag — J. Jurkowski, *Tragedia o polskim Scylurusie*, Wrocław 1968
- JurUtw — J. Jurkowski, *Utwory panegiryczne i satyryczne*, Wrocław 1968
- Kal — *Kalendarz wieczny*, Kraków 1911
- KarpDz — *Dzieła Franciszka Karpińskiego wierszem i prozą*, Warszawa 1806
- Kgn — *Kazania gnieźnieńskie*, Poznań 1953
- Kleop — A. Krawczuk — *Kleopatra*, Wrocław 1972
- KlonWor — S.F. Klonowicz, *Worek Judaszów*, Wrocław 1960
- KochDz — J. Kochanowski, *Dzieła polskie*, t. I, II, Warszawa 1967
- KochPOrl — *Orland szalony*, przekładnia Piotra Kochanowskiego, t. I, II, Kraków 1905
- KodDział — *Kodeks Działyńskich*, AKPr III, Kraków 1895
- KodDzik — *Kodeks Dzikowski*, AKPr III, Kraków 1895
- KodStrad — *Kodeks Stradomskiego*, AKPr III, Kraków 1895
- KodŚwięT — *Kodeks Świętostawów*, AKPr III, Kraków 1895
- KonPis — S. Konarski, *Pisma wybrane*, t. I, Warszawa 1955
- Korkoz — K. Korkozowicz, *Będę zamordowana*, Warszawa 1970
- KożZam — K. Koźniewski, *Zamknięte koła*, Warszawa 1955
- KrasDośw — I. Krasicki, *Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki*, Kraków 1922
- KrasSat — I. Krasicki, *Satyry i listy*, Wrocław 198
- KsięgAug — *Księgi św. Augustyna biskupa Hippońskiego, O żywocie krześcijańskim*, MPKJ VII, Kraków 1920
- Kśw — *Kazania świętokrzyskie*, (w:) S. Vrtel-Wierczyński, *Wybór tekstów staropolskich*, Warszawa 1963
- LegSred — *Polskie wierszowane legendy średniowieczne*, Kraków 1962
- LubSyl — S.H. Lubomirski, *Sylvja*, rękopis Biblioteki Kórnickiej, sygn. 488
- LubRozm — S.H. Lubomirski, *Rozmowy Artaxesa y Ewandra*, Warszawa 1694
- Ludzie — *Ludzie Oświecenia o języku i stylu*, t. I, Warszawa 1958
- MickDzP — A. Mickiewicz, *Dzieła poetyckie*, t. I—IV, Warszawa 1965
- ModKob — *Modlitewnik dla Kobiet z w. XVI*, Kraków 1905
- ModWac — *Modlitwy Wacława*, Kraków 1887
- Morszt — J.A. Morsztyn, *Wybór poezji*, Warszawa 1963
- NamRoz — *Namowy rozliczne z r. 1527*, PF VI, Warszawa 1907
- OrzechDial — S. Orzechowski, *Polskie dialogi polityczne, Rozmowa około egzekucyjnej, Quincumx*, Kraków 1919
- OrzeszMarta — E. Orzeszkowa, *Marta*, Warszawa 1967
- Ostror — J. Ostroróg, *Myślistwo z ogary Jana hrabie z Ostroroga, wojewody poznańskiego*, (W:) *O myślistwie, koniach i psach łowczych książek pięcioro z lat 1584—1690*, Kraków 1914

- PasPam — J.Ch. Pasek, *Pamiętniki*, Kraków 1929
 PaukWiat — E. Pauksza, *Wiatrotomy*, Warszawa 1962
 PaxKom — A. Paxillus, *Komedyja o Lizydzie*, Wrocław 1968
 Pfl — *Psalterz floriański łacińsko-polsko-niemiecki*, wyd. R. Ganszyniec, W. Taszyc-ki, S. Kubica, Lwów 1939
 Ppuł — *Psalterz puławski*, wyd. S. Słoński, Warszawa 1916
 PutPół — J. Putrament, *Pół wieku*, t. I—III, Warszawa 1961
 RejPost — M. Rej, *Postylla*, Wrocław 1965
 RejWiz — M. Rej, *Wizerunek własny żywota człowieka poczciwego*, Wrocław 1971
 RejZwier — M. Rej, *Zwierciadło abo kształt, w którym każdy stan snadnie się może swym sprawom, jako we zwierciadle przypatrzeć*, t. I, II, Kraków 1914
 RejŻyw. — *Żywot Józefa z pokolenia żydowskiego*, Kraków 1889
 ReymFerm — W.S. Reymont, *Fermenty*, t. I, II, Kraków 1965
 ROTKrak — *Roty przysięg krakowskich z lat 1399—1418*, SKJ AU III, Kraków 1884
 RotWarec — *Nieznane średniowieczne roty przysięg Wareckie z lat 1419—1508*, AKPr VIII, Kraków 1907
 RozmPol — *Rozmowa Polaka z Litwinem*, Kraków 1890
 SatMiesz — *Polska satyra mieszczańska. Nowiny sowiżrzalskie*, Kraków 1950
 SądPar — *Sąd Parysa Krolowica trojańskiego*, Warszawa 1899, PF V
 SejmPiek — *Sejm Piekielny. Satyra obyczajowa z 1622 r.*, Kraków 1903
 SkarŻyw — P. Skarga, *Żywoty świętych starego i nowego zakonu na każdy dzień przez cały rok*, cz. I, Kraków 1615
 SłowDz — J. Słowacki, *Dzieła*, t. III, VII, IX, XI, XIII, Wrocław 1959
 Sob List — J. Sobieski, *Listy do Marysieńki*, Warszawa 1962
 SPXVI w — *Słownik polszczyzny XVI wieku*, Wrocław 1966
 SPP — *Słownik poprawnej polszczyzny*, Warszawa 1973
 StaszDz — *Dziennik Podróży Stanisława Staszica*, Kraków 1931
 SzarzPoez — M. S. Szarzyński, *Poezye*, Kraków 1913
 SzymSiel — Sz. Szymonowic, *Sielanki i inne wiersze polskie*, Kraków 1914
 TrepLib — W.N. Trepka, *Liber generationis plebanorum (liber chamorum)*, Wrocław 1963
 Trotz — M. A. Trotz, *Nowy Dykcyonarz to iest mownik polsko-niemiecko-francuski*, Lipsk 1764
 TrzecPis — A. Trzeciecki, *Pisma polskie*, Wrocław 1961
 TwarDaf — S. Twardowski, *Dafnis w drzewo bobkowe przemieniła się*, Wrocław 1955
 WęgOrg — T. K. Węgierski, *Organy*, Warszawa 1956
 WielkRot — *Wielkopolskie rot sądowe XIV—XV wieku*, t. I *Roty poznańskie*, t. II *Roty pyzdrowskie*, Poznań 1959
 ZabSar — F. Zabłocki, *Sarmatyzm*, Warszawa 1950
 ZałKor — *Korespondencja Józefa Andrzeja Załuskiego*, Wrocław 1967
 Zap — G. Zapolska, *Moralność pani Dulskiej*, Warszawa 1958
 ZawMem — T. Zawacki, *Memoriale oeconomicum*, Kraków 1891
 ZesZam — *Zespół ewangelijny Biblioteki ord. Zamoyskich nr 1116*, wyd. J. Janów, PF XIII, Warszawa 1928
 ŻerPrzed — S. Żeromski, *Przedwiośnie*, Warszawa 1964
 ŻerUroda — S. Żeromski, *Uroda życia*, Warszawa 1948
 ŻywAlex — *Żywot świętego Alexego wyznawcy*, SKJ AU, Kraków 1894.

MARIA LESZ-DUK

CHANGES OF SYNTACTIC FUNCTIONS OF CASE FORMS IN THE HISTORY ON POLISH LANGUAGE

SUMMARY

The task of the present paper is a description of the development of syntactic functions of declensional forms in the history of Polish. The development will be considered from the point of view of the changes of the case forms, i.e. as far as their substitution by prepositional phrases or other declensional forms is concerned.